

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

ПОСЛАННЯ, ПОСВЯТА І ЛИСТ У ВІРШАХ

Назарець В. Жанрові модифікації української адресованої лірики / Віталій Назарець. – Рівне, 2014. – 384 с.

Говори, коли серце твоє підіймається
Нетерплячкою правди й добра,
Говори, хай слів твоїх розумних жахається
Слямазарність, бездарність стара,
Хоч би ушам глухим, до німої гори, –
Говори!

І. Франко

Сучасне літературознавство доволі обережно вдається до типологічних студій – і з методологічних причин, і з прагматичних. Послідовне «розкладання по кошиках» великої кількості художніх творів дуже рідко стає самодостатнім науковим явищем, адже не завжди дає дослідникові можливість висновувати про смисли, а не лише про формальні особливості матеріалу. До нього ж, своєю чергою, висуваються особливі вимоги – і у плані репрезентативності, і у плані обсяговості, бо природа художнього тексту унеможливорює застосування до нього загальноновживаних статистичних методик. Ще однією особливістю типологізування літературних творів є необхідність дворового їх аналізу: уперше для визначення параметрів класифікаційної системи (критеріїв, рівнів, кореляцій), а вдруге для складання уявлення про типологічну карту та виокремлення центрів, периферій, кордонів, ніш, ліній щільності тощо.

Отже, типологічне дослідження щонайменше передбачає вміння науковця балансувати між детальним аналізом твору та широкими групувальними мазками. Тому, беручись до читання такої розвідки, неодмінно намагаєшся оцінити ті розумові ходи, до яких удається автор, аби максимально скористатися позитивними сторонами типологічного методу й мінімізувати негативні.

Широка літературна ерудиція й досвід написання різнопланових підручників та посібників уможливили спробу Віталія Назарця вирішити складну задачу систематизації специфічного змістового пласту української поезії – творів, що містять таке чи таке звернення

автора до конкретної, вигаданої чи й узагальненої особи. Поважний з кількісного погляду (2600 віршів 250 авторів 19–20 ст.), матеріал є різноплановим і не дуже благодатним із погляду змістового. По-перше, як зауважує сам дослідник, адресація у вірші далеко не завжди має художнє походження, а наприклад, побутове чи дискусійно-діалогічне. По-друге, кореляційні зв'язки наявності адресації та змістоформальних особливостей твору літературознавство ще не опрацювало належним чином, щоб говорити про їхню передбачуваність і верифікаційність. По-третє, два останні століття української поезії – час її оновлення, розквіту, гноблення й цькування. Хоч слід визнати – розмаїття сторонніх чинників її розвитку компенсувалося єдиним внутрішнім стрижнем, що зазвичай означається терміном *традиція*.

На перетині означених проблем і постає актуальність рецензованого дослідження, яке має відповідну до вирішення більшості з них структуру. Традиційно в монографії присутні теоретичний (розділи 1 і 2) та емпіричний (розділи 4 і 5) блоки, однак за рахунок розділу 3 робота не розпадається на від'єднані частини, адже в ньому відбувається формування теоретичної гіпотези на основі практичних розмислів над творами. Кількісне співвідношення обсягів розділів не витримане, але це пояснюється частим цитуванням віршових текстів у другій половині студії, без якого вона, безперечно, багато утратила б.

Оскільки питання літературної генології належать до виразних доміант сучасного літературознавства, В. Назарцеві довелося вираховувати власну теоретичну траєкторію, розглядаючи, заперечуючи та приймаючи різні погляди дослідників. Відправною точкою стало неприйняття ним думки про атрофію поетичних жанрів і утвердження їхнього подальшого розвитку за законами розвитку традиції та заздалегідь сформованими тенденціями модифікації і трансформації, підпорядкованими естетичним стратегіям авторського художнього мислення.

В осмисленні проблеми жанру провідним, хоч це прямо і не проголошується, дослідник обирає системний підхід, що добре працює і на рівні системи жанрових ознак, і на рівні взаємодії жанрів, їхніх трансформацій та метажанру. У першому разі в роботі вдало розмежовано ознаки різної природи: родові, загальножанрові та притаманні власне адресованій поезії. У другому й третьому – роль системного підходу не так помітна, адже автор свідомо вдається до спрощеного бачення адресованої лірики як самостійної трикомпонентної жанрової системи, складеної посланням, присвятою

та віршованим листом, і перемикає увагу на її взаємодію з іншими стійкими змістоформальними явищами: одою, елегією, баладою тощо.

Зосередження дослідника на системно-теоретичних пошуках має і негативну сторону, адже відбирає увагу із суто історичних питань, унаслідок чого трапляються певні недоладності, які втім можна пояснити й необхідністю виразного представлення тих чи тих розглядуваних тез. Так, обрана стратегія викладу може привести читача до хибної думки, нібито Війон (1431–1463/91) творив раніше від Петрарки (1304–1374) – на с. 42, або ніби Шевченко написав «Сон» раніше, ніж Пушкін «Мідного вершника» – на с. 45.

До авторських недоглядів слід віднести й текстуальний повтор на с. 73 та с. 110, де одними й тими самими засновками аргументуються різні висновки.

Зауважене дещо вільне поводження В. Назарця з історичними аспектами великого за обсягом емпіричного матеріалу виявляється і в другій частині роботи. Так, на с. 208–210 в огляді української поезії до кінця 18 ст. чомусь геть випущений Г. Сковорода, чия творчість видається важливим етапом у становленні генерики вітчизняного вірша.

Своєрідною компенсацією виступає підвищена увага автора до історичного розвитку базового матеріалу – поезій 19–20 ст. – у підрозділі 4.4 «Етапи становлення жанрових форм адресованої лірики в українській поезії». Однак, спостерігаючи за цим явищем крізь жанрову призму, В. Назарець вимушений бачити його виключно в тенденції «від гарного до кращого», хоч її непридатність у художній царині давно вже зауважена дослідниками. Разом із тим, якби автор зосередився на змістоформальному розмаїтті, яке приносить погляд на літературний розвиток за формулою «від іншого до іншого», він би суттєво відійшов від головних завдань праці.

Пошук об'єднувачих стрижнів у розвитку окремих жанрів адресованої лірики привів В. Назарця до цілісного бачення розвитку української поезії, де різні періоди пронизують спільні тенденції, традиції та світоглядні концепти. Уважаю, що це суттєве досягнення дослідника, яке цілком компенсує нестачу власне історичних висновків зі спостережених автором закономірностей.

До позитивів роботи слід віднести запропоноване градаційне розв'язання проблеми розвитку віршованих жанрів, адже при подібній постановці завдань важко уникнути очевидного на перший погляд, але тупикового в науковому сенсі дискретного підходу. У рецензованій

монографії дискретно вирішене цілком конкретне завдання – первинний поділ матеріалу за головними формальними ознаками адресації (при відокремленні послання, посвяти і листа). На нижчих рівнях поділу, при встановленні значно чутливіших жанрових ознак, особливо при розгляді їхньої взаємодії В. Назарець пропонує бачити жанрове поле не побудованим за зразком стільника, а цілісним, де периферійні зони різних центрів тяжіння взаємно перетинаються і перетікають.

У цьому сенсі передбачувано неоднорідним видається змістове наповнення розділів 4 та 5. Серед дещо спрощених, та все ж необхідних вичленувань тематичних і формальних ознак (наприклад форм вияву адресата) привертає увагу ґрунтовний аналіз складної проблеми розмежування форм суб'єктного вияву образу автора (підрозділ 5.2) наприкінці роботи. Тут ці потужні теоретичні пасажі видаються цілком доречними, адже врешті дають змогу авторові констатувати щодо персоніфікованої форми: «Було б упередженістю констатувати про більшу чи меншу поширеність цієї суб'єктної форми вираження авторської свідомості саме в адресованій ліриці, оскільки це є питанням, яке вимагає окремого скрупульозного дослідження». Тим самим В. Назарець розкриває ширші обрії введення отриманих результатів у контексти вивчення персональних доробків поетів, угруповань, періодів.

Автор типологічної студії, оперуючи значним обсягом емпіричного матеріалу, мимоволі виконує два важливі літературно-історичні завдання: установлення еволюційних змін у розгортанні досліджуваного явища та формування літературно-художнього канону – і з досліджуваного погляду (як визначення типологічних центрів), і із загальнолітературного (як називання творів і авторів, що заслуговують на увагу). Обидва вони – хоч і не так явно, як хотілося б – відображені в монографії. Щонайменше слід указати на тезу про визнання П. Гулака-Артемовського і Т. Шевченка зачинателями адресованої лірики в новій українській літературі (с. 236).

Між тим вирішення в роботі ані цих завдань, ані вужчих не є абсолютно завершеним. Радше це дискусійна пропозиція, окреслення координат майбутніх студій. Тому книжка В. Назарця своїм теоретичним та історичним спрямуванням заслуговує на схвальну увагу не лише dokonаних фахівців, а й широкого кола студентства.

Роман Козлов
(м. Кривий Ріг)